

UDK: 373.1

Shahlo SALIMOVA,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: salimovashahlo2820@gmail.com

Qarshi davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori R.Shodiyev taqrizi asosida

XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI TA'MINLASHDA EMOTSIYALARNING AHAMIYATLI JIHATLARI

Аннотация

Maqolada ta'lim tizimida xavfsiz muhitni ta'minlash va bu jarayonlarda emotsiyalarning ahamiyatli jihatlari bayon qilingan. Tadqiqot mavzusiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda adabiyotlar tahlili amalga oshirilgan. BMTning bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha konvensiya asosidagi takliflar o'rganilgan. Xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda emotsiyalarning ahamiyatli jihatlari yuzasidan SWOT tahlil ishlab chiqilgan. Mavzu bo'yicha xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, xavfsiz, emotsiya, muhit, o'quvchi, tarbiya, tadqiqot, omil, jarayon, o'qituvchi.

ЗНАЧИМЫЕ АСПЕКТЫ ЭМОЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ.

Аннотация

В статье изложены аспекты обеспечения безопасной среды в системе образования и важная роль эмоций в этом процессе. Проведен анализ нормативно-правовых документов и литературы, относящихся к теме исследования. Изучены предложения основанные на Конвенции ООН о правах ребенка. Разработан SWOT-анализ ключевых аспектов эмоций в обеспечении безопасной образовательной среды. Представлены выводы и рекомендации по теме.

Ключевые слова: Образование, безопасность, эмоция, среда, ученик, воспитание, исследование, фактор, процесс, учитель.

SIGNIFICANT ASPECTS OF EMOTIONS IN ENSURING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.

Annotation

The article outlines aspects of ensuring a safe environment in the education system and the significant role of emotions in this process. An analysis of regulatory and legal documents, as well as literature related to the research topic, has been conducted. Proposals based on the UN Convention on the rights of the child have been studied. A SWOT analysis of key aspects of emotions in ensuring a safe educational environment has been developed. Conclusions and recommendations on the topic have been provided.

Key words: Education, safety, emotion, environment, student, upbringing, research, factor, process, teacher.

Kirish. Emotsiyalar xavfsiz ta'lim muhitini yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki ular o'quvchilarning psixologik farovonligi va akademik muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Emotsional xavfsizlik bilan tavsiflanadigan ijobiy psixologik muhit o'quvchilarning o'zlarini xavfsiz his qilishlari va o'quv jarayonida faol ishtirok etishlari uchun zarurdir. Xavfsiz ta'lim muhiti nafaqat bilim olish jarayonini samarali qilishga yordam beradi, balki insonning shaxsiy o'sishi va jamiyatga moslashuvi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Emotsiyalar inson hayotidagi barcha sohalarga ta'sir qiladi. Ta'lim jarayonida esa ular o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, salbiy emotsiyalar stressni oshirishi va o'qishga bo'lgan qiziqishni pasaytirishi mumkin. Biroq, ijobiy emotsiyalar aksincha, ishonchli muhit yaratib, o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasida ta'lim sohasidagi asosiy printsiplarga: kamsitishlarga yo'l qo'yilmaslik, ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi, ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati [1] kiritilgan bo'lsada, bu printsiplar ta'lim jarayonlaridagi xavfsiz ta'lim muhitini to'laqonli yoritib bera olmaydi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni [2] va "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyada [3] ham bu boradagi jarayonlar batafsil bayon etilmagan.

Yuqorida keltirilgan holatlarni hisobga olib, ta'lim jarayonlarida xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda o'qituvchi va o'quvchilarning emotsional holatlarini chuqur tahlil qilish, ularning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xorijlik tadqiqotchilar, L.Quiros, L.Kay va A.Marie Montijolar fikricha, xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda emotsiyalarning muhim jihatlari aloqadorlik, qabul qilish hissini shakllantirish, ochiqlik, aniq

chegaralar va kutilmalar, shuningdek, fasilitatorning mavjudligi kiradi. Bu elementlar emotsional xavfsizlikni ta'minlab, o'quvchilarga o'z fikrlarini bayon qilish, savol berish va o'quv jarayonida ishtirok etish imkonini beradi. O'quvchilar atrof-muhitni emotsional xavfsiz deb qabul qilganlarida, ular shaxsiy va professional rivojlanish bilan shug'ullanishlari mumkin, bu esa o'quv jarayonini yaxshilash va materialni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi [4].

N.Yu.Marchuk va E.S.Legostayevalar ilmiy tadqiqot ishlarida emotsiyalar xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynashi ta'kidlaydi, chunki ular odamlarning potentsial xavflarni qabul qilishiga va ularga qanday munosabatda bo'lishiga ta'sir qiladi. Yuqori darajadagi tashvish jinoyat yoki zo'rvonlik sodir bo'lish ehtimolini kengroq qabul qilishga olib kelishi mumkin, ayniqsa bolalar va ijtimoiy normalar bilan tanish bo'lmaganlar orasida soddalik va tajribasizlik ularning zaifligini oshiradi. Ushbu emotsional omillarni tushunish xavfsizlikni oshirish va odamlarning atrof-muhitda samarali harakatlanishlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan faol strategiyalarni ishlab chiqishda zarur hisoblanadi [5].

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi M.O.Shukurovaning fikricha, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ularning kelajakdagi psixologik va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun muhim ahamiyatga ega. Oila, maktab va jamiyat o'zaro hamkorlikda bolalarga to'g'ri tarbiya va ko'nikmalarni o'rgatish orqali ularning bu rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi kerak [6].

Insonning emotsional jabhasini o'rganish psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va nevrologiya sohalarida muhim ahamiyatga ega. Shaxsning emotsional jabhasi va uni o'rganish metodlari shuningdek, emotsiyalar insonning o'zini-o'zi anglash, stressga bardosh berish, muammolarni hal qilish va muvaffaqiyatga erishishida ham katta rol o'ynaydi [7].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishini olib borish davomida biz me'yoriy-huquqiy hujjatlar va adabiyotlar

tahlilini amalga oshirdik. Shuningdek, sotsiologik so'rovnomma, intervyu, eksperimental tadqiqot, kuzatish, taqqoslama tahlil va psixodiagnostik metodlardan keng foydalandik.

Tahlil va natijalar. Huquqiy hujjatlarni o'rganish jarayonida BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Beshinchi davriy ma'ruzasini ko'rib chiqish yakunlari yuzasidan BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirish yuzasidan 2024 — 2027-yillarga mo'ljallangan milliy harakatlar rejasini bilan tanishdik. Unda

kelgusi davrlarda mamlakatimiz ta'lim muassasalarida xavfsiz ta'lim muhitini yaratish bo'yicha BMT tavsiyalarini aks ettirilgan (1-jadval).

1-jadval

BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Beshinchi davriy ma'ruzasini ko'rib chiqish yakunlari yuzasidan BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirish bo'yicha 2024 — 2027-yillarga mo'ljallangan

T/r	BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalar	Tavsiyalarni amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar	Mas'ul ijrochilar
1.	BRMning 4.1 — 4.7, 4.a va 4.s maqsadlarini hamda o'zining oldingi tavsiyalarini eslatib, Qo'mita ishtirokchi-davlatga quyidagilarni tavsiya qiladi: (a) Qizlar, kam ta'minlangan oilalar farzandlari, qishloq va chekka hududlardagi bolalar va nogironligi bo'lgan bolalarga alohida e'tibor qaratgan holda barcha bolalarning sifatli ta'lim olishdan teng va raqobatsiz foydalanish imkoniyatini ta'minlash va barcha bolalarning maktabda qolishi va maktabni tugatishini ta'minlash, shu jumladan, ularning umumta'lim o'rta maktablariga o'tishini qo'llab-quvvatlash orqali;	1. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya va ilg'or xalqaro tajribalar asosida inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini mustahkamlash, yanada inklyuziv va xavfsiz ta'lim muhitini yaratish.	Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, MMTV, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi,
2.	b) O'qituvchilarni ish faoliyatini boshlashiga qadar va malaka oshirishni kuchaytirish va maktabgacha ta'lim muassasalarida malakali o'qituvchilarning yetarli sonini ta'minlash;	1. Sifatli ta'lim muhiti standartlarini joriy etish uchun o'qituvchilar tarkibini tayyorlash.	MMTV, OTFIV
3.	c) maktablarda xavfsizlik va infratuzilmani yaxshilash uchun yetarli moliyaviy, insoniy va texnik resurslarni ajratish, ayniqsa ozchilik guruhlarga mansub bolalarning katta guruhlari o'qiydigan qishloq maktablariga, jumladan, tegishli ititish va yoritish, suv va kanalizatsiya xizmatlarini ta'minlash, tegishli sanitariya inshootlari va laboratoriyalar, va AKT sinflarini modernizatsiya qilish;	1. Infratuzilmani takomillash-tirish — kasb-hunar maktablari-da nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun sharoit yaratish va muhandislik kommunikatsiyalarini rekonstruksiya qilish.	MMTV, OTFIV, Raqamli texnologiyalar vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari

Mamlakatimiz ta'lim tizimida ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilarni har tomonlama himoya qilish hamda ta'lim jarayonlarida xavfsiz muhitni ta'minlashga e'tibor kuchaymoqda.

Ta'lim jarayoni insonning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan murakkab tizimdir. Bu jarayon muvaffaqiyatli kechishi uchun nafaqat akademik vositalar, balki emotsional xavfsizlik ham katta ahamiyatga ega. Emotsiyalar insonning psixologik holatini shakllantiruvchi asosiy omil bo'lib, ta'lim jarayonida ishtirokchilarni motivatsiyalash, ularning faolligini oshirish va maqsadga erishishda muhim rol o'ynaydi. Xavfsiz ta'lim muhitini yaratishda emotsiyalarning ahamiyatini chuqur tahlil qilish ushbu jarayonning samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Tadqiqotlarimizga ko'ra, o'quvchilar o'zlarini xavfsiz his qilganda, ular ta'lim jarayonida faolroq qatnashadi, tashabbuskorlik va ijodiy yondashuv ko'rsatadi. Tahlillar shuni

ko'rsatdiki, ta'lim muhiti emotsional xavfsizlikni ta'minlash uchun moslashuvchan bo'lishi lozim. Emotsiyalar o'quvchilarni motivatsiyalash, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va stressni kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tajribalar davomida emotsional qo'llab-quvvatlash olgan o'quvchilar o'zlashtirish ko'rsatkichlarida sezilarli yaxshilanishga erishildi. Shuningdek, o'qituvchilar tomonidan qo'llangan qo'llab-quvvatlovchi va hamkorlikka asoslangan yondashuv emotsional xavfsizlikni oshirdi. Ta'lim jarayonida qatnashchilarning hissiy holati ularning muammolarga yechim topish va to'g'ri qaror qabul qilishiga bevosita ta'sir qildi. Qiyyin vaziyatlarda emotsional barqarorlikka ega bo'lgan o'quvchilar yaxshiroq natijalar ko'rsatdi.

Biz olib borgan tadqiqotlarimiz natijalariga asoslanib, xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda emotsiyalarning ahamiyatli jihatlari bo'yicha SWOT tahlil ishlab chiqdik (1-rasm).

Kuchli tomonlar (S)	Zaif tomonlar (W)
- emotsional xavfsizlik o'quvchilarning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshirib, muvaffaqiyatga erishish uchun sharoit yaratadi; - xavfsiz muhit ta'lim jarayonlarida o'quvchilarni faol qatnashishga undaydi, bu bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi; - o'quvchilarni haddan tashqari ruhiy bosimdan himoya qiladi va ularning psixologik holatini yaxshilaydi; - o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida ochiq va samarali muloqot rivojlanadi.	- o'qituvchilarni emotsional qo'llab-quvvatlash bo'yicha treninglardan o'tkazish uchun mablag' va vaqtning cheklanganligi; - ba'zi o'qituvchilar va o'quvchilarning emotsional xavfsizlikni tushunmasligi yoki unga tayyor emasligi; - emotsional xavfsizlikning natijalarini baholashning murakkabligi; - har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashishda o'qituvchilar uchun qo'shimcha yukning shakllanishi.
Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
- xavfsiz muhit ta'lim jarayonini samaraliroq qiladi va natijalarni oshiradi; - emotsional xavfsizlikni ta'minlash uchun interfaol va innovatsion o'qitish metodlari rivojlantiradi; - maxsus treninglar orqali o'qituvchilarning emotsional qo'llab-quvvatlash qobiliyati rivojlanadi; - xavfsiz muhit jamiyatda o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.	- ta'lim muassasalarida emotsional xavfsizlikni ta'minlash uchun yetarli resurslarning yo'qligi; - ta'lim tizimidagi an'anaviy yondashuvlarni o'zgartirishga bo'lgan qarshilik; - xavfsiz muhitni shakllantirish uchun tashqi omillar (oilaviy muammolar, ijtimoiy beqarorlik) ta'sir qilishi; - emotsional xavfsizlikni amaliyotda kuzatib borish uchun samarali mexanizmlarning yetarli emasligi.

1-rasm. Xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlashda emotsiyalarning ahamiyatli jihatlarning SWOT tahlili.

Emotsional xavfsizlik ta'lim muhiti ishtirokchilarning o'zlarini qabul qilingan va qadrlangan his qilishlarini ta'minlaydi. Tadqiqotlarimizga asosan, xavfsiz muhitda o'quvchilar stress va xavotirdan holi bo'ladi, bu esa ularning bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Xavfsizlikni his qilish o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, savollar berish va muloqot qilish imkoniyatini beradi. Bu jarayon ijobiy emotsiyalarni uyg'otib, o'quvchilarni chuqurroq o'rganishga undaydi. Shuningdek, emotsional xavfsizlikning mavjudligi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. Bu holat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va barcha ishtirokchilar o'rtasida konstruktiv hamkorlikni ta'minlaydi. Emotsional xavfsizlikning ta'minlanmagan muhitida esa o'quvchilar o'zlarini chetda qolgan his qilib, o'z bilim salohiyatini to'liq namoyon qila olmaydilar.

Emotsiyalar va motivatsiya bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi ta'lim jarayonining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Ijodiy emotsiyalar, masalan, quvonch va ishonch, o'quvchilarni yangi bilimlarni o'rganishga undaydi. Aksincha, salbiy emotsiyalar — qo'rquv, xavotir yoki noqulay his qilish — ularning o'quv faoliyatini susaytirishi mumkin. Bu holat o'qituvchilarning ta'lim jarayonida o'quvchilar his-tuyg'ularini boshqarishda faol ishtirok etishini talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Ta'lim tizimi va undagi jarayonlarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun xavfsiz ta'lim muhitini yaratish muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda emotsiyalar katta rol o'ynaydi. Emotsional xavfsizlik o'quvchilarning o'z fikrlarini ochiq bildirishiga, bilim olishda faol bo'lishiga va ijobiy munosabatlar orqali o'zini qadrlangan his qilishiga yordam beradi. Shu bilan birga, emotsiyalar o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida

ishonchli aloqalarni shakllantirish, mojarolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlashda asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu omillarni inobatga olgan holda quyidagi takliflarni ishlab chiqdik, birinchidan, o'qituvchilarni o'quvchilar emotsional ehtiyojlarini tushunishga o'rgatadigan maxsus treninglar tashkil etish zarur. Ikkinchidan, ta'lim muassasalarida emotsional xavfsizlikni oshirish uchun inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi

muhitni shakllantirish lozim. Uchinchidan, o'quvchilarga emotsiyalarni boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish ta'lim jarayonini yanada samarali qilishi mumkin. Shu bois, ta'lim jarayonida emotsional xavfsizlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu nafaqat bilim berish, balki har bir o'quvchining inson sifatidagi salohiyatini rivojlantirish uchun ham asos yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 07.01.2008 yildagi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-139-son Qonuni.
3. "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konventsia. 29.07.1994 yil.
4. Laura, Quiros., Lorin, Kay., Anne, Marie, Montijo. (2013). Creating Emotional Safety in the Classroom and in the Field. 18 (2). 42-47
5. N., Yu., Marchuk., Ekaterina, Sergeevna, Legostaeva. (2023). Psychology of the safety of the educational environment. Scientific and educational basics in physical culture and sports, doi: 10.57006/2782-3245-2023-12-4-36-44
6. O'ktamovna, S. M. (2024). Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlash usullari. Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system, 1(2), 223-228.
7. Venera, M., & Qizi, S. F. O. (2024). Shaxsning emotsional jabhasi va uni o'rganish metodlari. Научный Фокус, 2(19), 208-213.
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 21.02.2024 yildagi "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekistonning beshinchi davriy ma'ruzasi yuzasidan BMTning bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amaliyotga tatbiq etish to'g'risida"gi 4068-IV-son qo'shma qarori.